

Liuda ŽEMAITYTĖ

IŠ DIENORAŠČIO

1929–1938 metais Liudvika Eleonora Agota ŽEMAITYTĖ (1916–1946), Vytauto Didžiojo universiteto studentė, rašė dienoraštį, kurio fragmentai jau skelbti „Krantų“ žurnale. Dar vieną pluoštą apie įvairias tarpukario šventes ir žinomus asmenis parengė jos sesuo Irena ŽEMAITYTĖ-GENIUŠIENĖ.

EXCERPTS FROM A DIARY

Between 1929 and 1938, Liudvika Eleonora Agota ŽEMAITYTĖ (1916–1946), a student at Vytautas Magnus University and an ophthalmologist, kept a diary. Twenty volumes of it have survived, covering about 4,000 pages, which capture the colourful life in Lithuania in the 1930s. Extracts from the diaries describing different occasions in prewar Lithuania have been selected and edited by her sister Irena ŽEMAITYTĖ-GENIUŠIENĖ.

Liudytė Žemaitytė. Apie 1930, Kaunas.
Irenos Geniušienės asmeninis archyvas

MINĖJIMAI, IŠKILMĖS

[1930]

Sekmadienis, rugsėjo 7 d.

Vytauto Didžiojo paveikslas

(Pasitinkamas Vytauto Didžiojo paveikslas, nuo liepos 15 dienos keliavęs per visą Lietuvą – I.Ž.-G.)

Kaip buvo įsakyta, į gimnaziją nuėjau 3 val. [15:00], mus surikiavo, ir išėjom. Ėjom labai ilgai, daug organizacijų mus aplenkė. Į aerodromą įėjome prie LAK angaro. Šalia buvo daugybė organizacijų, mes stovėjome pačiame viduryje. Toliau, prieš mus, stovėjo du balti viensparniai, prie jų – kariuomenės pulkas ir gana daug karo lakūnų. Pakilo trys lėktuvai ir ilgai skraidė, kol nusileido ties naujaisiais karo aviacijos angariais. Ėmė griežti orkestras, po gana ilgo laiko pamačiau Tetušėlį atnešant Vytauto Didžiojo paveikslą. (Tetušėlis buvo Vytauto Didžiojo jubiliejaus komitete kontrolės komisijos narys. – I.Ž.-G.)

Ėmėme grįžti. Visą laiką, kol ėmė temti, skraidė virš mūsų ratu trys dvisparniai. Mačiau ir lakūnus.

Buvo jau apytamsu, tai miestą gražiai iliuminavo. Ėjome ligi pilies, kuri buvo labai gražiai apšviesta. Nešant per ją paveikslą, netoliese tam tyčia stovėjusios patrankos šovė 21 kartą. Iš ten mums leido skirstytis namo.

Grįžau namo, išgirdau ūžimą. Nesitikėjau, kad lėktuvus naktį skristų. Pamačiau artėjantį šviesų tašką. Tai lėktuvus su apšviestu Vytauto ženklu apačioje. Šią žvaigždėtą naktį tai atrodė kaip keliaujanti žvaigždutė.

Pirmadienis, spalio 27 d.

Vytauto Didžiojo mirties 500-osios metinės

Pusė dešimtos ėjom į bažnyčią. Iš ten susirinkom į [gimnazijos] salę. Paskaitą skaitė p. Ambrazevičius. Ji mums labai patiko savo turiniu ir poetiškumu, kalbėjo jis be jokių užrašų. Paskaita buvo nepaprastai įdomi, nors ir ilga. Tema – „Vytauto reikšmė Lietuvos literatūroje“, kaip jį atvaizduoja rašytojai, poetai. Direktorius klausėsi įdėmiai, susigraudino ir... apsiverkė, šluostėsi akis. Paskui pavargo nuo verkimo ir užsnūdo. Žiurlytė paskaitė „Vytauto himną“ su gestais ir intonacijomis lyg tikra artistė. Po viso to mus surikiavo gimnazijos kieme, ir ėjom prie Karo muziejaus.

Ten teko ilgai stovėti išrikiuotoms. Pro šalį ėjo dideli ponai ir ponios, pažįstami ir nepažįstami. Ilgai sakė prakalbas, Vytauto 500 m. mirties jubiliejui pritaikytas, bet jos jau įgriso ligi gyvo kaulo. Po to griežė orkestras himną, o Laisvės varpas skambino, dar griežė „O Vytautai Didis!“ Paskui iš sodelio ėmė eiti diduomenė, apsupta girliandų vainiku. Orkestras ėmė griežti mano mėgiamiausią gedulo maršą.

Tetušėlis ieškojo manęs. Surado, ir mes ėmėm vyti eisnų, teko gerokai sušilti. Bet ir vyriausybė ne lėčiau ėjo. Prie

Įgulos bažnyčios kuone bėgti reikėjo. Ponios visos sušilo, supluko ir buvo labai nepatenkintos tokia tvarka.

Nuo Įgulos bažnyčios ėjom Laisvės alėja, o pasukom Vytauto prospektu ir – į kapus. Įėjome pro iškaišytus [gėlėmis] vartus. Nuo jų stovėjo kareivių ir lakūnų špaleriai. Ir vėl mačiau lakūnų kapus...

Štai jau mes ir prie paminklo žuvusiems kareiviams. Aš jau jį vakar su Tetušėliu mačiau. Tai kryžius, kuris primena įsmeigtą kardą. Jis apipintas ažuolo lapais. Vidury – Vytis. Apačioje – kareivio galva su šalmu. Ji taip gražiai padaryta, atrodo kaip tikra. Žemiau parašyta: „Žuvome dėl Tėvynės“. Dar žemiau: „Niekas neturi tokios meilės kaip tas, kuris savo gyvybę aukoja dėl kitų“. Man paminklas labai patiko. Jis kažkoks liūdnas, graudus, bet kartu majestotingas. Prieš jį jaučiuosi tokia menka...

Dalis paminklo aptraukta juoda medžiaga. Kan. Tumas pašventino, pasakė pamokslą. P. Prezidentas patraukė šniūrelį, ir medžiaga nukrito. Per pamokslą atbėgo šuo ir užlipo ant paminklo. Pavaikščiojo, nulipė ir artinosi prie liktorių. Bet jį nuvedė. Ponios kramtė lūpas, kad nesijuoktų. Visos bijojo, kad šuo nepakeltų kojos. Karo muziejuje, šventinant Laisvės paminklą, irgi buvo šuo atbėgęs.

P. Prezidentas skaitė ilgą paskaitą. Aš tik ir žiūrėjau, ar dar daug liko lapelių perskaityti. Paskui iš kalno ėmė šaudyti patrankų salvės, po kiekvieno šūvio sekė daug salvių šautuvais. Pasibaigus ceremonijoms ėjom atgal.

[1932]

Pirmadienis, spalį 24 d.

Maironio minėjimas

Kartu su Tetušėliu buvau Maironio paminėjime. Pilnas atras buvo publikos. Balkone net sausakimša. Bet tai ne tokia publika kaip operose, baletuose, ne, čia daugiausia vyresni ponai, ponios, net pražilę, rimtais, iškilmingais veidais, juodais drabužiais.

Prasiskleidus uždangai, metėsi į akis vyraujanti visur juoda spalva. Ant juodo fono kabėjo didžiulis Maironio portretas. Žemiau, ant pilkų laiptų, stovėjo du dideli vazonai. Didelis, raudona staltiese uždengtas stalas, už jo susėdo Prezidentas, Švietimo ministras, Rektorius, Arkivyskupas Česnys (koks pasenęs, beveik suvaikėjęs) ir dar vienas kunigas. Iš tolo į akis metėsi ryškios amaranto spalvos.

Trumpa įžangine kalba rektorius atidarė paminėjimą. Po jo prel. Česnys skaitė gana ilgą, nuobodžią, monotonišką kalbą. Po prelato p. Dauguvietis padeklamavo, bet taip šiurkščiai, užkimusiai, jog nesinorėjo ir klausytis. Patiko man Mažeikos dainavimas. Bet kaip jis pasikeitęs! Prieš porą metų gegužinėje mačiau jį sveiką, raudoną, pilną gyvybės, klestintį, balsas gi sultingas, galingas, miškuose aidįs. Dabar vos bepažinti... Išbalęs, net geltonas, menkas, liesas, pasenęs, akys apsiблаusios, be gyvumo, ir jau balsas nebe tas. Štai ką padaro triukšmingas be saiko gyvenimas.

Įdomi buvo Griniaus paskaita apie Maironį – literatą. Graži ji stiliaus atžvilgiu, pilna jausmo, gražiai paskaityta.

Po gan ilgos pertraukos Putinas paskaitė apie Maironio kūrybą visuomeniniu atžvilgiu. Tai buvo gražiausia ir įdomiausia iš visų. Nors ilga, bet įdomi, laikas greit ėjo.

O. Rymaitės deklamavimas labai puikus. Tikrai nuoširdžiai, su jausmu, dailiai. Paskutinis numeris – operos choras padainavo kelias pagal Maironio žodžius daineles. Tuo ir baigėsi iškilmės. Džiaugiausi nuėjusi, džiaugiuosi gavusi daug žinių iš poezijos srities.

[1934]

Pentadienis, lapkričio 23 d.

Nežinomo kareivio laidotuvės

Laisvės varpas

Vakare buvo didelės iškilmės Karo muziejaus sodnelyje – Nežinomo kareivio laidotuvės. Suėjo daug diduomenės, karių, studentų organizacijų atstovų su vėliavomis ir nemaža žmonių. Būtų dar ir daugiau susirinkę, bet šliūptelėjęs lietus pagąsdino.

Įspūdingai atrodė visos iškilmės. Arkivyskupas Karevičius pasakė gražų pamokslą, paskui kalbėjo Prezidentas. Orkestras grojo vienas už kitą gražesnius gedulo maršus. Atidavus paskutinę pagarbą ant patrankų pašarvotam Kareiviui, padėjus vainikus, pasigirdo liūdna giesmė „Marija, Marija“, nuaidėjo salvė, ir baltas karstas buvo nuleistas į duobę. Neužilgo ties Laisvės paminklu išaugo Nežinomo kareivio kapas.

Šiandien pirmą kartą suskambo Laisvės varpas naujame bokšte, pirmą kartą ant iliuminuotų rūmų pakilo vėliavos. Visas sodnelis skendėjo šviesoje lyg dieną. Matyti buvo visa diduomenė, svetimų kraštų atstovai ir minia žmonių, kurie rimti, susikauptę sekė ceremonijų eigą. Tik ties paminklu vienas žmogelis, nieko nebedamas, garsiai žiovavo, tik visokie fotografai triūsė aplink savo aparatus.

Po iškilnių Prezidentas priėmė kariuomenės parada, po to nuėjo į muziejaus rūmus, į iškilmingą posėdį.

Grįžus tuoj sėdau prie darbo – perrašinėjuo chemijos paskaitų užrašus. Prof. Juodakis pranešė, kad užskaitas duos pagal sąsiuvinius.

APIE ASMENIS

[1930]

Pirmadienis, lapkričio 3 d.

Kan. Tumo pamokslas anatomikume

Vėlinės. (Sekmadieniai Vėlinės nebuvo minimos – I.Ž.-G.)

Iš ryto nuėjom su Tetušėliu į anatomikumą klausyti mišių. Mes truputį pavėlavom, jau giedojo. Įėjus pamačiau daug studentų ir studenčių. Ten buvo ir prof. Žilinskas, sėdėjome drauge pirmoje eilėje. Sienos nustatytos žmonių griaučiais. Vieno lavono matosi visi viduriai, pajuodę, gyslos sudžiūvusios. Vienoje spintoje – gorilos griaučiai. Priešakyje įtaisytas altorėlis. Greit prasidėjo mišios. Jas laikė kan. Tumas. Paskui jis pasakė pamokslą, kuris man, kaip ne medikei, buvo mažai suprantamas. Kalbėjo apie tai, kad sielos negalima išmatuoti, negalima apčiuopti, bet ji yra. Sakė, kad ir medikams reikia būti maldingiems, kai kur panaudojo juokingų išsireiškimų, kaip „*naplievat*“. Sakė: „Jei sakoma, kad malda yra tik kunigams uždarbis, tai tuomet duok kunigui 5 litus, o pats eik į Versalį gerti...“ Arba vėl: „Jei žmogus neturėtų sielos, tai numirė, ir tiek, kam čia reikia statyti paminklus, daryti laidotuves. Praėjai kaip šuva pro kapą ir – nusišpėjaut. Bet daromos

ceremonijos, kadangi žmogus turi sielą, nėra gyvulys“, ir t. t. Pamokslą sakė paprastai, natūraliu balsu, įtikinančiai. Atrodė, kad jis su kuo nors diskutuotų ir įrodinėtų. Tokie pamokslai man labiau patinka, daugiau įtikina negu sakomi pakeltu balsu. Pabaigė sakydamas, kad kai kurie žmonės net savo kūną atidavė studijavimui, kad tik pasitarnautų kitiems, tai reikia pasimelsti už juos.

Po visam prof. Žilinskas mums aprodė anatomikumo prepartus.

(Toliau – detalus aprašymas visko, ką matė.

Po 5–6 metų, studijuodama, – iš pradžių biologiją, pasikui mediciną, – Liudytė klausė anatomijos paskaitas, dirbo prozektoriume, laikė egzaminus pas prof. Žilinską, kurio visi studentai, ir ji pati, labai bijodavo. – *I.Ž.-G.*)

[1932]

Sekmadienis, balandžio 10 d.

Kan. Tumas renka aukas

Per senąjį miestą nuėjom ligi Vytauto bažnyčios. Nemunas dar gerokai patvinęs, nors jau ledų nebėr. Vanduo beveik ligi bažnyčios laiptų siekia. Bažnyčioje buvo tik ką po Evangelijos. Kan. Tumas vaikščiojo po bažnyčią ir rinko aukas. Jis tą be galo greit ir vikriai darė. Tik, rodos, matėm jį čia pat, pasižiūrėm – jis prie altoriaus mišias laiko ir pamokslą sako,

Liudytė Žemaitytė. Apie 1930, Kaunas.
Irenos Geniušienės asmeninis archyvas

aukas renka. O gal ir zakristijono pareigas atlieka?.. Bendrai, Vytauto bažnyčia tokia jauki, nedidelė, graži ir kelia maldin-gumą, ne taip, kaip Įgulos bažnyčioje, kur apie meldimąsi negali būti nė kalbos.

[1932]

Sekmadienis, gruodžio 18 d.

P. Babicko fotografijos

J. Tumo-Vaižganto kalba

Tetušėlis, mamytė ir aš nuėjom pažiūrėti p. Babicko foto-grafijų parodos.

Jau buvo nemaža žmonių. Kai nuėjom, matėsi ten ponų ir ponijų, kariškių, moksleivių ir net du aviatoriai.

Vaižgantas atidarė parodą neilga, bet įdomia prakalba, įrodydamas, jog ir fotografija yra menas, sveikino patį Babicką. Po jo prakalbos išėjo iš publikos mažutė mergytė tautinia-me kostiumėlyje ir įteikė jam rūtų bukietėlį. Jis atrodė labai susigraudinęs, tik dėkojo visiems: net su ašaromis akyse. Porą pagyrimo žodžių [apie parodą] pasakė prof. Kolupaila.

Nuotraukų yra virš 300. Visos jos gražios, nebanalios. Labiausiai gražios tai iš Kuršių nerijos, tos tiesiog pasakiškos. Rodos, žiūrėtum žiūrėtum ištisas valandas. Jos stebėtinai lyg didieji Luvro paveiksai. Tikrai, dabar, kai dailininkams pragyventi tokios sunkios ekonominės sąlygos ir kai bendrai estetiškumo jų darbuose mažai, reikia propaguoti fotografiją.

[1933]

Šeštadienis, balandžio 29 d.

Gedulas Kaune

Per radio užgirdau savo mėgstamą Dunojaus valsą. Užsi-svajojau... Ak, kad dabar pasisukus šiame valse...

Tik... Pasibaigė valsas, ir mano svajones nutraukė pranešimas apie kan. Tumo mirtį. Tai buvo taip staiga, taip skaudu, net nenorėjau tikėti. Bet kai nutraukė šokių muziką, pakeis-dami ją Griegu, pilnai supratau, jog tai teisybė. Prisiminiau tą baltaplaukį, visuomet linksmą, gyvą senelį, kuris kelis sykius ir pas mus buvo, daug linksmumo įnešdamas. Prisiminiau jo nuoširdžius pamokslus, prakalbas. Gaila, be galo gaila. Dar per Paliunytės (pusseserės mūsų, Apolonijos – *I.Ž.-G.*) vestuves toks sveikas, toks judrus atrodė... Kaip skaudu, kaip liūdna.

Pirmadienis, gegužės 1 d.

Kaip ir vakar, visame mieste gedulo vėliavos, visų žmonių lūpose – tik velionies varpas.

[Gimnazijų mokinius] nuvedė ne prie Vaižganto namų, o giliau į Ažuolyną. Purvas ten, man batai tuoj peršlupo. Sustatė mus, surikiavo. Stovėti buvo sunku, kojos klimpo, darėsi šalta, be to, nieko nesimatė. <...> žiūrėjom į radio bokštą. Ten keli žmonės buvo užlipę. Vienas, matyt, skautas, signalizavo. Stulpo tvorelė uždengė vieną ranką, todėl mūsų šėkės negalėjo išskaityti signalų.

Apie pusę penkių išgirdom ūžimą aukštai. Pasirodė trys „šmolikai“. Iš ženklų supratau, kad tai tie patys, kurie skraidė per aviacijos dieną. Jie visą laiką sukosi virš kalno, pranešdami, kad eiseną jau prasidėjo. Liūdnam atrodė ta neperskiriama trejukė. Jų sparnų galuose plevėsavo gedulo vėliavos. Gražu, kad ir aviatoriai prisidėjo, pagerbdami Vaižgantą, palydėdami jį į paskutinę kelionę.

Stovėjom toli. Matėsi tik juodų vėliavų viršūnės. Šmestelėjo ilga eilė dvasiškių baltais rūbais, eilė kareivių durtuvų ir aukštai iškeltas karstas. Daugiau nieko nematėm.

Pagaliau pajudėjom. Bet eiti buvo dar sunkiau, reti akmenys skaudino kojas. Mano batukų padas visai nusinešiojo. Eini, eini, pasidaro tarpas, reikia bėgti, vyti... Visos procesijos taip ir nematėm. Šaligatvuoose stovėję matė viską.

[1934]

Penktadienis, rugpjūčio 3 d., [Palanga]
Skulptorius Juozas Mikėnas

Po pietų susidarė didelė grupė, važiuom motorlaiviu į jūrą. Jūra tyli, rami, vos judino smulkutes bangeles. Kompanija buvo labai linksma, nuolat šposavo, dainavo, be galo išdykavo. Tik p. Mikėnas, kaip ir visada, neprisidėjo, sėdėjo nekalbėdamas, žiūrėjo į jūrą, tik retkarčiais truputį nusijuokdamas iš labai jau prašmatnaus šposo. Jo veidas vis ramus, akys įsmeigtos į tolį, ir nežinia, ką tuo metu mąsto. Tas tylėjimas traukia žiūrėti į jį, ir aš, visai nejučiomis pasiduodama tai įtakai, laiks nuo laiko žvilgtelėdama į jo pusę, matau jį vis tokią ramų, paslaptinę, šaltą. Jis man kiek primena Conrad[ą] Weidt[ą], toks pat tamsus veidas, hipnotizuojantis žvilgsnis, reta ir labai dabinanti šypsena, net ir judesiai. Bet p. Mikėnas man daug labiau patinka.

Grįžom visi smagioj nuotaikoj. Pamačiau, kad p. Alvina, p. Baršauskas ir p. Mikėnas nuėjo pajūriu.

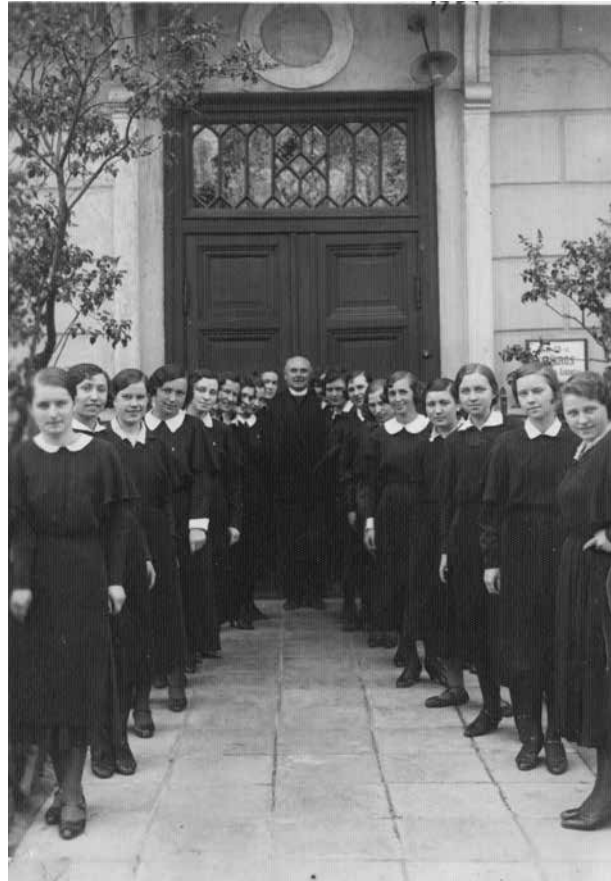
Norėjosi ir man, tačiau nepriderėjo. Paskui sužinojau, kad jie šaukė mane, bet neišgirdau.

Šeštadienis, rugpjūčio 4 d.

Nuėjom ant tilto pasivaikščioti. Man pasitaikė eit su p. Mikėnu. Jau per vakarienę truputį išisnekėjom, mat priešais mane sėdėjo. Ant tilto, pasiklausinėjus apie meną, visai įsikalbėjo. Daug papasakojo apie įvairius dailininkus, pas kuriuos dirbo, apie meną bendrai, apie jo kryptis, iškelė pagrindines klasikinės ir modernistinės tapybos savybes, skirtumus, įvertino kai kuriuos menininkus. Daug papasakojo apie mozaiką senąją ir naująją. Pagyriau jo Kristų. Jis ėmęs medžiagą tik iš Lietuvos akmenų, stambiais gabalais. Tas man ir nuostabu, kaip sugebėjo iš paprastų akmenų suteikti Kristaus veidui tokią gyvą išraišką. Jį mat daugiau žavi stambūs, imponuojantieji dalykai (stambios, imponuojančios formos – I.Ž.-G.).

Daug pasakojo ta tema. Rimtai ir išmintingai. Aš daugiausia tylėjau. Klausiausi atidžiai, dėjausi į galvą jo žodžius, nes jaučiau, kad, nors ir teko man daug paveikslų, skulptūrų matyti Paryžiuje, Romoje [1928–1929 m.], bet šioje srityje esu dar profanas, vertinu vien publikos akimis, vertinu pačią techniką, ne mintį. Neturiu dar ir pastovios nuomonės, tad pašnekesys man labai naudingas, praplečia akiratį. Norėčiau dažniau su juo taip pakalbėti, tik kad jis retai būna taip nusiteikęs. Šį sykį išisnekėjo kiek ir apie savo gyvenimą Paryžiuje, esą ten jam labai patikę. Bet daugiausia kalbėjo apie meną.

Klausydama jo rimtos kalbos, jutau ir pagarbą jam. Gailios, kad neperskaičiau „Geschichte der Kunst“. Reiks žiemą būtinai perskaityti. Gal teks kur jį susitikti, tai neatrodysiu tokia neišmanėlė.

Kauno „Aušros“ merginų gimnazijos abiturientės. 1933–1934 m. laida. Liudytė Žemaitytė – pirmoji iš kairės.
Irenos Geniušienės asmeninis archyvas

Trečiadienis, rugpjūčio 3 d.

Prie stalo susikeitėm su Tetušėliu vietomis, sėdžiu šalia p. Juozo Mikėno. Labai džiaugiuosi, kad šalia turiu tą gražų, didingą, rimtą jaunikaitį. Tik jis daugiau kalba su p. Alvina, daugiau dėmesio jai rodo, tuo tarpu mane lyg dar vaiku laiko. Manęs tai neliūdina. Matau, kad tolimas. Jis gyvena viename kambaryje su Tetušėliu. Kai ko nors prireikus užeinu pas Tetušėlį, p. Juozo dažniausiai nebūna. Kai matau iš arčiau jo profilį, kuriame atsispindi nepaprasta jėga, valios tvirtumas, rodos, apkabinčiau ir pabučiuočiau. Žinoma, to nedarau. Ir kai jis dingsta iš akiračio, aš svajoju ne apie jį.

Trečiadienis, rugpjūčio 29 d.

[Kaune.] Tik pasukau už Įgulos bažnyčios, susitikau p. Mikėną. Apsidžiaugiau labai. Jis pasisveikino. Truputį palydėjo, paklausinėjo apie Palangą, ką veikiu, žvelgė giliu žvilgsniu. Jei dažniau matyčiau, kažin ar neįsimylėčiau. Be galo įdomus žmogus. Atsisveikinau visa nušvitusi.

(Daugiau apie Juozą Mikėną nėra rašyta. Kai aš pradėjau studijuoti Dailės institute, prof. J. Mikėnas kartą sakė man prisimenąs mano seserį. Labai miela mergaitė buvusi. Gal reikėjo ne mediciną, o humanitarinius mokslus pasirinkti. – I.Ž.-G.)

Liuda ŽEMAITYTĖ